

A DÓM TÉRI LÁTVÁNYVILÁG FORMÁLÓI

VARGA MÁTYÁS, CSIKÓS ATTILA¹

KOVÁCS ÁGNES

VARGA MÁTYÁS

A szabadtéri színjátszás meghatározó eleme a hely szellemiségét sugárzó vizualitás. Nem lehet véletlen, hogy a múlt század első felében született, máig életképes szabadtéri színházak többsége kultikus helyen jött létre. A salzburgi dóm, a veronai aréna, a gyulai vár, a zsámbéki romtemplom vagy Szeged legrégebb műemléke, a korábbi évszázadok szegedi polgárainak örök álmát őrző Dömötör torony köré épített Dóm tér színjátékai mindig közvetítenek valamit az ősök üzenetéből. A közeg szellemisége életre hívja, segíti megvalósulni a látványt, a színházi attrakciót. Számtalan alkalommal tapasztalhattuk a Fogadalmi templom előtt, hogy a kőszínházi verzió valamiféle emelkedettséget, plusz töltést, néha ironikus felhangokat kap a szabadtéri változatban, kitágulnak dimenziói. Ugyanakkor az előadás részletszépségei – a művész szemvillanása, a jelmezek csipkéje, a várfalak mívessege –, bár itt is fontosak lehetnek, kevésbé hangsúlyosak. A tér katlanjában a hatalmas nézőtér együtt lélegzése *másfajta minőséget, színházi népünnepélyt* hoz létre, amelynek eszköztárát, törvényszerűségeit jól kell ismernie annak, aki alkotóként a Dóm térre lép.

¹ Az előadás Power Point formában, 80 diával illusztrálva hangzott el a *Tér, művészet, szellemiség* című, 2014. március 27-28-én rendezett tudományos konferencián. Megjelent a *Tér, művészet, szellemiség* című konferencia-kötetben (Szegedi Szabadtéri Játékok, 2014).

Varga Mátyás, a „Dóm tér festőjének” munkássága a Szabadtéri Játékok történetéről átfogó képet ad. 1936-tól a Kolozsvár szellemi életét irányító, onnan haza hívott, elméletben is kiváló szakember, Janovics Jenő irányításával alakították ki annak a tömegvonzó, több műfajú népszínháznak a műsorpolitikáját, amely máig is életképes a Dóm téren: „Szeged nem magyar Salzburg, és ne is törekedjék az lenni... Testesítse meg a magyar gondolatot, legyen tolmácsa a magyar szellemi életnek, tolmácsolói pedig magyar művészek legyenek.” Az ember tragédiája és az olasz operák mellé felsorakoztatták az akkori kortárs magyar színházi törekvéseket, a *Háry Jánost*, a *János vitézt*, Herczeg Ferenc *Bizáncát*. Varga Mátyás a nagyszabású díszletek előállításában is tevékeny részt vállalt, egyre jobban megismerte a szabadtér lehetőségeit, a játékba bevonta a kivilágított templomot, de gyakran működteti az egész teret is. Lovas huszár-attak zajlik a nézőtér mellett, a színpaddal szemben, a csillagvizsgálóból kémlelik az eget a *János vitéz* francia udvarában. Az ekkortájt Szegeden működő, a Dóm téri színjátszás lehetőségeit Hevesi Sándorral szemben is védő Németh Antallal, még 1935-ben, egy „körbe forgó” nézőteret is terveztek a *Tragédiához*. Bár ez az előadás nem valósult meg és Németh Antal sajnos soha nem rendezett a téren, a makett több külföldi színháztechnikai kiállításon sikert aratott.

A harmincas évek nagyszabású víziói után, 1959-től a Szabadtéri látványvilágának varázslója – a budapesti Nemzeti Színház vezető tervezői gyakorlatával a háta mögött – korszakokat átívelően álmodhatta az alapművek sorát az óriásszínpadra. Ő képviselte a folyamatosságot a művészeti vezetésben; a *Bizánc* '36-os vázlatrajzába ösztönösen rajzolta bele az új korszakot nyitó, '59-es *Hunyadit*, majd a *Bánkot*. A reprezentációs célú építészeti együttes térszervezésén, arányain a megváltozott ideológia nem változtatható, a világitási pontok, a zenekar, a nézők helye kőbe volt vésve. Jól ismerte a scenikai adottságokat, tudta, hogy a Dóm égbe hasító, kettős tornya, tömege milyen művészi kihívást jelent, s hogy mindez hogyan simítható egyiptomi piramissá, reneszánsz várrá, spanyol arénává, Nílus-parti vagy Tisza-parti jelenetté.

Az *ember tragédiáját* élete során tizenháromszor állította színpadra különböző színházakban. A Játékok első korszakában – Hont/Buday György és Bánffy Miklós/Fülöp-Oláh látványvízióit követően – 1936-tól, Janovics Jenő, Hont Ferenc, Kiss Ferenc rendezéseire ő találja ki az azonos alapokon nyugvó, de mégis folyamatosan változó díszletkonstrukciókat. Az 1960-as Major-rendezés klasszikus párosa, Básti Lajos, Lukács Margit Ádám és Évaja köré a háttér vetített kódrendszere biztonsággal idézte meg a szellemes, monumentális, a Dóm arányaihoz tökéletesen illeszkedő arénaszínpadon a jelenetek korát, hangulatát. Így működött a '76-os Szinetár-rendezés látványvilága is.

Megújulási készségét mutatja, hogy a hatvanas évek végén Madách Mózesét, Sinkovits Imre karizmatikus alakításának tereit szinte csupán világítási eszközökkel oldotta meg.

A kedvenc klasszikusokat, a *Bánk bánt*, a *Hunyadit* is többfajta megközelítésben álmódhatta meg: Simándy József vallomása szerint 1961-ben, ebben a díszletben, a Dómszínpad hatalmas operatablójában a „szegedi égbolt alatt lettem igazán Bánk”.

1936 és 1996 között aktívan „jelen van” a téren, hat évtized drámáinak (*Az ember tragédiája*, Herczeg Ferenc *Bizánca*, a *Mózes*, Illyés Dózsája, Koós Károly *Budai Nagy Antalja*, Vörösmarty-tól a *Czillei és a Hunyadiak*), daljátékainak (*János vitéz*, *Háry János*, *Csínom Palkó*, *Vidróczki*, *Cigánybáró*, *Mosoly országa*) szimultán színpadát tervezte. A rendezői látomás lefordítása a Szabadtéri Játékok ellentmondásos lehetőségrendszerére, színpadtechnikai adottságaira mindig a rendezőkkel való dramaturgiai ihletésű együtt gondolkodást követelt.

Az 1959 utáni Vaszy-korszak legendás operáinak is ő a megálmodója. Az *Aida*, a *Carmen*, a *Parasztbecsület/Bajazzok*, a *Fidelio*, a *Falstaff* és majd az 1989-es *Turandot* tereiben, ahogy Gregor József mondta, „mindig jól szólt a hang”. Varga Mátyás ismerte a titkot, hogy „ezen a színpadon a képek kitárulkoznak, kapcsolatot tudnak teremteni a végtelen világgal, a történelmi képek teret kapnak.” A Ruszt József rendezte *A mosoly országa* és a csodálatos, szecessziós Szinetár-féle *Turandot* (Munoz, Adelaide Negri, Tokody, Gregor) megforduló kocsikra épült, lehetővé téve a játékrend naponkénti váltását.

A gazdaságosan működtethető díszletek korízlésnek megfelelő, festett vásznai, díszítése mögött mindig ott van a ragyogó térszerkezet, ahol minden szereplőnek megvan a dramaturgiailag indokolt helye.

Örök ifjan, 80 éves kora körül rockoperák, az élő zenekaros *István, a király* és a *Bestia* freskóit hozta biztonsággal, majd hat év múlva, a *Csodaszarvas* nemzedékváltó ősmítoszával, egy elhullott szarvasagancsot, letörött, kopár faágot ábrázoló, hatalmas jellel elbúcsúzott a tértől. Egyenrangú alkotótársa volt a rendezőknek: 26 évesen Janovics Jenőnek, Hont Ferencnek, később Mikó Andrásnak, Major Tamásnak, Szinetár Miklósnak, Vámos Lászlónak, Ruszt Józsefnek, Horváth Zoltánnak, Koltay Gábornak, Novák Ferencnek.

VARGA MÁTYÁS (1910-2002) TERVEI A DÓM TÉREN

1936. Madách Imre: *Az ember tragédiája* (dráma), Herczeg Ferenc: *Bizánc* (történelmi színmű), Kacsoh Pongrác: *János vitéz* (daljáték)

1937. Madách Imre: *Az ember tragédiája* (dráma), Kacsóh Pongrác: *János vitéz* (daljáték), Berczelly Anzelm Károly: *Fekete Mária* (misztériumdráma), Herczeg Ferenc: *Bizánc* (történelmi színmű)
1938. Madách Imre: *Az ember tragédiája* (dráma), Kodály Zoltán: *Háry János* (daljáték), Herczeg Ferenc: *Bizánc* (történelmi színmű), Újházy György: *István király népe* (dráma)
1939. Voinovich Géza: *Magyar passió* (misztérium), Herczeg Ferenc: *Bizánc* (színmű), Madách Imre: *Az ember tragédiája* (dráma)
1959. Erkel Ferenc: *Hunyadi László* (opera), Kós Károly: *Budai Nagy Antal* (dráma)
1960. Farkas Ferenc: *Csínom Palkó* (daljáték), Madách Imre: *Az ember tragédiája* (dráma)
1961. Erkel Ferenc: *Bánk bán* (opera)
1963. Giuseppe Verdi: *A trubadúr* (opera), *Magyar rapszódia* (Áll. Népi Együttes)
1964. Farkas Ferenc: *Vidróczki* (opera)
1966. Kodály Zoltán: *Háry János* (daljáték)
1967. Erkel Ferenc: *Hunyadi László* (opera)
1968. Giuseppe Verdi: *Aida* (opera)
1969. Georges Bizet: *Carmen* (opera)
1970. Pietro Mascagni: *Parasztbecsület* (opera), Leoncavallo: *Bajazzók* (opera)
1971. Illyés Gyula: *Dózsa* (dráma), Farkas Ferenc: *Csínom Palkó*
1972. Strauss: *A cigánybáró* (operett)
1973. Madách Imre: *Mózes* (drámai költemény)
1974. Vörösmarty Mihály: *Czillei és a Hunyadiak*
1975. Ludwig van Beethoven: *Fidelio* (opera)
1976. Madách Imre: *Az ember tragédiája*
1978. Erkel Ferenc: *Hunyadi László* (felújítás)
1980. Giuseppe Verdi: *Falstaff* (opera), Georges Bizet: *Carmen* (opera)
1982. Strauss: *A cigánybáró* (operett)
- 1983-1984. Erkel Ferenc: *Hunyadi László* (opera)
- 1988-1989. Szakcsi Lakatos Béla – Csemer Géza: *A bestia* (rockopera)
- 1989-1990. Lehár Ferenc: *A mosoly országa*
- 1989, 1991. Giacomo Puccini: *Turandot*
1990. Szörényi László – Bródy János: *István, a király*
1996. Rossa-Novák: *A csodaszarvas*

CSIKÓS ATTILA

A magyar díszletkultúra 70-es közepén jelentkező fordulatszerű megújulásáig csak néhány tervező vállalkozott a sokak szerint megoldhatatlan feladatra: a Dóm homlokzatának klinkertéglái, fehér kőcsipkái elé színházat varázsolni. A déli napon, izzó katlanban díszletet építeni, hideg szemerkélő esőben hajnalig „világítópróbázni”.

Varga Mátyás neve mellett a másik „nagy öreg”, a szintén mindkét korszakban alkotó, zseniális Fülöp Zoltán, az Operaházhoz kötődő, lendületes Forray Gábor, a kivételes scenikai tudású Bakó József, a szegedi klasszis, Sándor Lajos s a fiatalabb generáció képviselőjeként a Varga tanítványnak is számító Székely László neve tűnik fel leggyakrabban a színlapokon.

A 70-es évek közepétől aztán változni látszik a színházak látványvilága, a díszlet illusztratív funkciója helyett a játéktér, a térszervezés kap hangsúlyt. Szaporodnak a látomásos, a hangulati hatásokat is felerősítő kompozíciók.

Elkezdődik a díszlettervezés önmegvalósító harcának máig tartó folyamata, képzőművészek, építészek veszik át a színházi díszletműhelyeket. Bár a Dóm tér őrzi konzervatív jellegét, felvállaltan nem kísérletező helyszín, Szegeden is tovább bővül a tervezőnévsor. A Madách, a Vígszínház vagy a Nemzeti produkcióira építkező előadásokban feltűnnek az új nevek, leggyakrabban a festői vénájú Fehér Miklósé, sajnos csak '94-ig, de a mindig friss szemléletű Götz Béla konstruktív térszerkezetei, Csányi Árpád célszerű, expresszív hatású látványelemei még az ezredforduló után is. A képzőművész Vilt Tibor '77-ben a *Lear király* hatalmas kőkockáit szoborja meg, a bábos Koós Iván egységes díszlet- és jelmezvilágot teremt a *János vitéznek*, 1980-ban Kass János feszegeti egy hatalmas toronyból leomló cigánykendővel a színpadi tér lehetőségeit a *Piros karavánban*, s a filmes Vayer Tamás, a rendező Vámos László is próbálja saját látomásait színpadra vetíteni (*Trójai nők*, 1970; *Rómeó és Júlia*, 1972; *Bánk bán*, 1976).

Mögöttük áll, ha kell scenikusként is, a térre az 1976-os *Cigánybárával* bevonuló, építőművészeti diplomával rendelkező Csikós Attila, aki ezektől az évektől kezdve a Szabadtéri Játékok egyik legfoglalkoztatottabb tervezője lesz. Ő az, aki a hetvenes évek alkotói közül szinte folyamatosan ott van a téren, karakteres meghatározója az utóbbi harminc év látványlegendáinak.

Az abban az időben még nagy feltűnést keltő bayreuthi Wagner-szentélyben töltött tanulóévei végén lesz Horváth Zoltán tervezőpartnere a még régi sztárokat felvonultató *Cigánybárá*nak (Szaffi szerepében Házy Erzsébet). A felvidéki, erdélyi származású szülők, a

nagyberuházásokat irányító építész és a református tanítónő gyermekeként vérében volt a művészetek iránti szeretet, melyet szavalással, színjátszással teljesített ki. A középiskola évei alatt fordult figyelme a rajzolás felé. Ebben nagy szerepe volt az akkor fénykorát élő József Attila Színház tervezőjének, a sokoldalú Neogrady Miklósnak, akitől a naturális-aprólékos ábrázolás technikai mesterfogásain kívül a színházművészet iránti elkötelezettséget is elsajátította. Tizenhat évesen már teljes díszletet tervez egy amatőr operett produkciónak, és ott téblábol mestere mellett a színház műhelyében, díszítőként, világosítóként, asszisztensként. Közben kitartóan felvételizik a díszlet szakra, míg aztán az Iparművészetin induló, a Candilis-iskolán alapuló építőművészeti szakot szinte „neki találják ki”. Építész hallgatóként a legendás Egyetemi Színpaddal 1965-ben a nancy-i fesztiválon, a Ruszt József rendezte *Karnyónéra* különdíjat kapnak. Ez volt az ajánlólevél Bayreuth-ba.

Wolfgang Wagner hozza az ügyes kezű, szinte a díszletműhelyben élő fiatalembert helyzetbe, mellette asszisztálhatja végig az 1965 és 1975 közötti legjelentősebb Wagner produkciók megszületését, az „Új-Bayreuth” végső egyszerűség, az absztrakció felé elvitt színi formáit. Közben már akkor megismerkedhet a német operaszínpadok hozzánk később begyűrűző tendenciáival, Otto Schenk, Harry Kupfer, Götz Friedrich rendezéseivel.

Hazatérve az Operaházi műterem várja, ahol a scenikusi feladatok mellett önálló tervezéssel is bemutatkozhat. 1979-től előbb a Népszínház, 1983-tól a Nemzeti Színház vezető tervezője lesz. Ezekben az években olyan rendezők terelik a figyelmét a drámai terek megformálására, mint az Egyetemi Színpadon megismert Ruszt József. Shakespeare-drámák, modern nyugati szerzők színrevitelében lesz alkotótársa Vámos Lászlónak, Kerényi Imrének. Mintegy tizenhat produkciót a Szegedi Nemzeti Színházban jegyez.

S hogy a Dóm téri tervezéseire fókuszáljunk, éppen Ruszt szertartásszínháza az, amihez előbb '80-ban, Páskándi Géza *Kálmán királyában*, majd '81-ben Schiller *Tell Vilmosában* próbál a nagy történelmi tablók helyett olyan csövázás, többszintes, fényeffektes, lovas bevonulásos látványkompozíciót biztosítani, amely szimultán képes befogadni a mű valamennyi jelenetét. Ezt teszi a Kacsóh-operettben a *Rákóczi*ban (Horváth Zoltánnal) is, melyet a esőáztatta próbanapok, a térdig érő vízben úszó Dóm alatti öltözők is sújtanak. Valahol törvényszerű, hogy az olyan látomásos színházi rendezők, mint Vámos László, Ruszt József vagy '86-ban, a *Jézus Krisztus Szupersztárt* rendező Szikora János rátaláljanak, és több előadásra is szövetséget kössenek az egységes, jól tagolt tereket, a Dómmal nem vitatkozó, igényesen megmunkált felületeket tervező Csikós Attilával. A rockopera filmszerű vágásai, a ködbe vesző, szürrealisztikus bibliai képek és a sátorral fedett modern show-színpad ellentétpárja a korszerű fénytechnika soha nem látott arzenáljának

kölcsönzését követeli ki a Dóm téren, s egyben felveti a Szabadtéri halaszthatatlan színpadtechnikai és nézőtéri megújítását. Közben az Operaház tervezőjeként hivatalból újra a zenés színház elkötelezettje lesz, de rendszeresen tervez más színházaknak is. 1987-ben a Webber *Requiem* és Tolcsvay *Magyar miséjének* látványrendezőjeként népművészeti motívumú margitszigeti alapdíszlete jól funkcionál a Dóm téren is, és megnyitja a több helyszínes koprodukciónak sorozatát.

1990-ben, a megújuló operaházi vezetéssel, a fiatal Nagy Viktorral gondolja újra a Hunyadi László helyszíneit. A magasba ívelő rusztikus gerendadíszlethez, jól illeszkednek Rátkai Erzsébet veretes, többretegű jelmezei. 1991-ben, pár héttel a Madách Színház *Mária evangéliumának* bemutatója után, külön a térre készíti el egy katedrális gyönyörűséges „félbe törött”, aranybarna boltíveit. János látomása, Mária mennybemenetele a templom előtt más eszközökkel kápráztatja el a nézőt, mint a kőszínházban.

A szabadtéri keretei a nagyszabású, látványos díszletek kiállítását, az operaelőadásokon is egyre inkább megkövetelt, hosszabb próbaidőszakot igénylő, kidolgozott, együttesmunkát nem teszik lehetővé. A két-három előadásra létrehozott, esetleg netán visszatérő superprodukciónak visszaélés nemcsak az anyagiakkal, de a művészek energiájával, a befektetett munkával is, ezért elkezdődik az együtt-gondolkodás az Operaházzal.

Márpedig a '92-ben tervbe vett *Carmen* igényli az összehangoltan működő, mozgalmas látványvilágot. Nagy Viktorral és a koreográfus Fodor Antallal táncos, „musicales” operadramát terveznek. A „haciendák mediterrán világát félköríves tablóra fölmagasító arénaszínpad olyan jól sikerült, hogy a Szabadtéri több külföldi turnét is lebonyolított a produkcióval. A díszlet-jelmez-kellék arzenál is önálló életet élt, német, svájci és lengyel fesztiválokra kérték kölcsön” – emlékezett rá Nikolényi István a Szabadtéri Játékok kézikönyvében. A világsztárokat (Gail Gilmour, Mario Malagnini, Tokody Ilona, Jose Carreras) kiszolgáló, remekül világítható, lényegében egyterű, de sokat tudó konstrukció többször visszatért a térre, még tíz év múltán, 2002-ben is illúziókeltő volt. Közben alapdíszletként funkcionált, tujákkal, fényekkel dekorálva számos gálaestnek adott reprezentatív háttérrel.

Igazi szélesvásznú szabadtéri látvány volt a következő év (1993) *Aidája*, a „közepe” év közben – még jelenleg is – az Operaház színpadán működik. A bevált alkotói hármast, Nagy Viktor, Csikós Attila, Vágó Nelly most is rendkívül nagyszabású, elemekből építkező, külföldi fesztiválokon is forgalomképes produkciót hoz létre, ami ugyancsak több évados. 1997

után, még 2003-ban is ragyogó előadás születik a hatalmas, zenére mozduló, cizelláltan faragott kőtömbök között.

Ekkorra már, a korszellemnek megfelelően, a Szabadtérin eluralkodott a monumentalitás. A színházművészet „népstadionjában” nem tudott lépést tartani a fejlődéssel a színpadtechnika, a világszabadalomként nyilván tartott hangkésleltető berendezés a nézők alatt, egy néprádió hangján szólalt meg. Enyvet főztek a templom bejáratánál, helyben történt a díszletgyártás. A lebonthatatlan vasmonstrum, a hétezer nézőtér egész évben uralta a világszép teret, világosító torony vaskapcsai kapaszkodtak a város legrégebbi műemléke, a Dömötör torony a falába. Öltözőfolyosó épült a templom bejárata alá, korábbi évszázadok szegedi polgárainak örök álmát zavarta a templomalapokba maró gyökereteresztés. Túlterjeszkedett a téren a Szabadtéri.

1994-ben aztán egy huszárvágással a város és a Játékok vezetése központi segítség nélkül megcsinálja a mobil nézőtér- és színpadrekonstrukciót. A Dóm teret felszabadító nézőtércsere a látványosabb attrakció, végre kikerül a Dömötör-torony a világosító tornyok fogságából, de a színpadtechnika megújítása legalább olyan halaszthatatlan és kétszer olyan költséges volt. A régi szenes lámpák helyére korszerű, programozható lámpapark, világosító pult került, megépült a forgószínpad, a nézőtéri raktárbázis díszletraktárként is funkcionál. A kilencvenes évek közepén Európa egyik legkorszerűbb szabadtéri játszóhelyeként működhet a Dóm tér. Az építész Csikós Attila is álmodozik, még a nézőtér és a színpad nyitható-csukható fedésére is hoz terveket, nem is olyan drágák, de hát addig nyújtózkodj... Egy Operaházi produkció szegedi változata, a *Bánk bán* avatja a megújult játszóhelyet, színházi függönnyel, vállaltan az illúziószínház scenikai gesztusaival, a Bánk-Gertrudisz-párbaj elemien erős képeivel. Mindezt látványvilágában is az opera születésének korába helyezik a rendező Kerényi Imrével és az egyik legkedvesebb alkotótársával, a jelmezes Vágó Nellyvel.

Még ebben az évben a már operaházi főrendező Vámos tanár úrral másfajta megközelítésben állítják színpadra Verdi *Otello*ját, melynek Pesten és a Dóm téren is működni kell, s melynek kiállítását a kritika is pazarnak ítéli. A színpadra érkező hatalmas hajó, orrán a hazatérő győztessel, a világsztár Ottelo-Checcelével, a félköríves palotaoromzat, a lugas, a templombejárat fölötti Mária szobor motívumai jelenéshordozó funkcióik mellett remek játéktereket biztosítanak a tűzkórusnak, természetközelséget, intimitást a Tokody-Desdemonával énekelt szerelmi kettősnek, különös áhítatot az Ave Mariának. Már a forgó, korszerű színpadtechnika is segíti, hogy a megszokott összefüggéseikből kiszakított valóságselemek egységes képzőművészeti látványt

teremtsenek, megszüntessék a kint és a bent paradoxonait, a színpadi valóságot kitágítsák a Dóm két tornya között feszülő égboltig.

Vámos László (sajnos utolsó) végsőként letisztult rendezésére, az Operaházzal közös *Trubadurra* a következő évben kerül sor. Itt is szimbólumrendszert működtetnek, a bosszúdráma Rodin *Pokol kapujának* érzékenyen plasztikázott, felnagyított mása előtt történik. A patinázott, sötétzöld falakat jól ellenpontoszák Azucena látomásának lángnyelvei, Vágó Nelly élénk színvilágú cigányjelmezei.

1996-ban visszatér a *Carmen*, '97-ben az *Aida*. Érdekes az összevetés a Dóm tértől ekkor búcsúzó Varga Mátyás korábbi díszleteivel, meglepően hasonló a gondolkodásmód, a térszervezés, a Dóm tömegének tovább építése. De a fiatalabb pályatárs a korszerű színpadtechnika jóvoltából már átértelmezheti a tereket, a *Carmen* szimbolikus arénája kifordul, körül öleli a színpadot, s a közepén dalol-táncol Carmen a végzete felé. Az *Aida* sziklabörtöne zenedramaturgiai pontossággal mozdulhat előre, exponálja a halálba szédülő szerelmespárt s a fölöttük imát mormoló Amnerist.

Csikós Attilának pedig egy új sikeres sorozata kezdődik az akkori Nemzeti Színházzal, Iglódi István rendezésében, Szörényi műveiből: *A kiátkozott*, Kun László király tragikus élete, „drámai jambusokban sok zenével, énekkel”. A folklórból merítkező, mégis mai hangzású, „szörényis” zenei világ ellentmondása a tervezőknek is kihívás. Megint jelrendszerben gondolkodnak, a hatalmas koronakupolát rock koncertek világítási rendszere ékkövezi, s fények játéka teremt hol a Dómmal egybeolvadó katedrális, hol pápai tróntermet, vagy borul sötétben a kun Edua és László szárnyaló dallamú kettőse fölé. Ez az elem is többéletű lesz, szerepet kap később a *Veled, Uram!* bemutatóján az esztergomi Bazilika tövében kialakított szabadtéri arénában, és visszatér Szegedre az új évezredben Szörényi *Trilógiájának* szerves részeként.

1998 Csikós-évad lett a Dóm téren, három produkció is az övé. Változnak a színházi vezetők, (az operaházi *Salome*, majd a *Zsivagó*, s a *Jézus Krisztus Szupersztár* után) most mint új szegedi művészeti vezetővel dolgozhat együtt Szikora Jánossal, egy szabadtéris alapművön, a *Háry Jánoson*, amely a kőszínházban majd más értékeit csillogtatva él tovább. Hatalmas a látomás, groteszk látásmóddal, a Kortárs Balett mozgásvilágának segítségével vetítik a nézők elé a magyarság sorskérdéseit hófuvást és valódi búzamezőt, a „nagyabonyi Burgot” és az „abonyi kettőt” jelképező Dóm tornyokat vizionáló képekben. A Seregi-balletteken is edződött Csikós Attilának otthona a táncszínpad: a szikrázó kardos toborzónak, a fiatalon elhunyt, már csillagokkal táncoló Kaszás Attila ízes-hetyke Háryjának van tere a magasba emelkedni.

Új alkotótársakkal, Kerényi Miklós Gáborral és Jánoskuti Mártával készül a Verdi-repertoár bővítéseként, újra kettős funkcióval, operaházi és Dóm téri változatban az *Álarcosbál*. Addigra már valóságos specialistája lesz a szűkíthető-bővíthető díszletre mekéknek, az eredeti, svéd változat kék-arany csodája most is illúziókeltő. Biztonsággal hozza a darab végzetszerű misztikumát, játéklehetőséget ad, kiemeli a kisebb gesztusokat is. (Legfeljebb az Operaházi verzió kritikusai emlegetnek időnként kissé túlzott monumentalitást, hiába, hiányzik nekik a szabadtér levegője.)

1999-ben kezdődik a Nemzeti Színházzal való közös terv megvalósítása, Iglódi Istvánnal szövetkezve a *Trilógia* részeként az *Atilla – Isten kardja* átigazított változatának talál ki emelvényekből építkező, több járásos, mindhárom darabban és a Nemzeti Színházban is működtethető alapdíszletet. 2000-ben tovább épül a deszkavár; az *István a király* mutatkozik be a mindent tudó szimbolikus alapdíszletben. Pazar világítási megoldások emelik ki, hozzák helyzetbe, Rátkai Erzsébet mives jelmezeiben a Nemzeti Színház csapatát. 2001 augusztusa lesz a teljes *Trilógia* időszaka, a sláger *István*-előadásokon zökkenőmentesen működik a színpadtechnika, de a hangrendszer hibái és a vezetés, az alkotók és a szerzők közötti ellentmondások is színezik a háttérrel. Így aztán az új szegedi rész, a *Veled, Uram!* fényvarázsai, részletszépségei, Imre herceg homályba vesző, végzetes vadászata a Holdárokban felsorakoznak a *Trilógia* valószínűleg egyszer megvalósult értékei közé.

A *Hoffman meséit* Makai Péter Operaházi változatából szélesíti ki Kerényi Miklós Gábor partnereként, nagy stílusbiztonsággal a már forgószínpados szabadtérre, kellően nyesegetve a rendező kissé túlbujánzó vizuális fantáziáját. S az évezredet a Játékok történetének egyik legnépszerűbb alpművével, a *Cigánybáróval* zárja, azzal a darabbal, amivel '76-ban a szabadtéri pályafutását kezdte. Tóth János megújított rendezésében most is festői, romantikus mese kel életre operasztárokkal, cigánytáborral, lovas hintóval, tűzijátékkal.

2000 változásokat hoz a Szabadtéri vezetésében is, szaporodnak az egy estés gálaestek, koncertek, táncestek, nem telik új operabemutatóra a büdzséből. A *Carmen* biztosítja a műfaj jelenlétét a téren, az aktuális operacsillaggal, Komlósy Ildikóval kiállított produkció győz, az operabarátok elfogadják, hogy most nem a látvány már ismert poénjain van a hangsúly. 2003-ban az *Aida* is visszatér, legfeljebb a bevonulási indulóra tevékaraván helyett lovas szpáhik masíroznak. S utoljára működik együtt Szegeden a Csikós–Vágó Nelly páros, két év múltán már Nellyke az angyalok „viselt dolgait” tervezi.

Változik az Operaházi felállás is, a közös produkciók az Operettszínház musicaljeire szűkülnek. Csikós Attilának is kimaradnak Szegeden szezonjai. Jelentkezik az újabb tervezőgeneráció, Kentaur, Rózsa István, Zeke Edit, Menczel Róbert színesítik a musicalt, operettek, néptáncgálák látványvilágát.

2008 nyarán viszont szuperprodukcióval tér vissza, a „társulatos” *István a király* felkérése Szikora Jánossal megint többfunkciós: fedett arénák, a koronázó város, Fehérvár stadionja, a Szent István Bazilika előtti tér és Szeged egyaránt helyszínek. Huszonkettedik nyarat tölti a Fogadalmi templom előtt, házi tervezőként természetes, hogy az új változatánál is a Dóm homlokzati rajzát maga elé terítve gondolja végig a nemzeti rockopera játéktereit, jelrendszerét. A rendezői koncepció ezúttal konkrétabb helyszíneket kér, de megmarad a látásmód frissessége; az épülő román kori bazilika falai körül zajlik az élet, folynak a hatalmi harcok. A sámandombon szoborrá merevedett, viharvert tölgy idézi a magyarság gyökereit, de funkciója is van: akasztófaaként használják. A koronázás után a díszlettemplomon keresztül felragyog a Dóm homlokzata, mintha a szereplők a nyitott kapujában állnának. A kopár fa felett, a Tisza felől pedig világít a telihold... Hát ezt más helyszíneken biztos nem lehet így összehozni.

A Szabadtéri Játékok tiszteletbeli „örökös tagjai”, Básti Lajos, Gábor Miklós, Simándy József, Vaszy Viktor, Varga Mátyás, Vámos László vagy Vágó Nelly köteteikben életük, pályájuk alakulásában meghatározónak ítélik a szegedi fesztiválnyarakat. A maiak közül a rendező Szikora János, Kerényi Miklós Gábor, Tokody Ilona vagy a karmester Pál Tamás is mindig valami különös erőről, emelkedettségről nyilatkozik, ami segíti az alkotómunkát. Csikós Attila eddigi életművének tán egynegyede kötődik a Dóm térhez, ahogy mondja, „ezt itt csak lélekből, hittel érdemes csinálni”. S milyen nagyszerű lenne egyszer egy *Tannhäuser* ebben a környezetben. Pályaképe és a Szabadtéri látványvilágának története szorosan összefügg, Varga Mátyás hagyományainak folytatója, remélhetőleg még sok szép szegedi „szabadtéris” nyárral.²

CSIKÓS ATTILA (1942-2017) TERVEI A SZEGEDI SZABADTÉRI JÁTÉKOK SZÍNPADÁN

1976, 1977. Johann Strauss: *A Cigánybáró*

1980. Páskándi Géza: *Kálmán király*

1981. Friedrich Schiller: *Tell Vilmos*

² Csikós Attila 2017. február 8-án hunyt el.

1984. Kacsóh Pongrác: *Rákóczi*
1986. Andrew Lloyd Webber: *Jézus Krisztus Szupersztár*
1990, 1991. Erkel Ferenc: *Hunyadi László*
1991. Tolcsvay László: *Mária evangéliuma*
1992, 1996, 2002. Georges Bizet: *Carmen*
1993, 1997, 2003. Giuseppe Verdi: *Aida*
1993. Lehár Ferenc: *Cigányszerelem*
1994. Erkel Ferenc: *Bánk bán*, Giuseppe Verdi: *Otello*
1995. Giuseppe Verdi: *A trubadúr*
1987. Andrew Lloyd Webber: *Requiem*, Tolcsvay László: *Magyar mise*
1997, 1998. Szörényi Levente – Bródy János: *A kiátkozott*
1998. Kodály Zoltán: *Háry János*, Giuseppe Verdi: *Az álarcosbál*
1999, 2001. Szörényi Levente: *Attila – Isten kardja*
1999, 2000. Johann Strauss: *A cigánybáró*
1999. Jacques Offenbach: *Hoffmann meséi*
2000, 2001. Szörényi Levente – Bródy János: *István a király*
2001. Szörényi Levente: *Veled, Uram!* (*Trilógia*)
2008, 2009. Szörényi Levente – Bródy János: *István a király*

HIVATKOZOTT MŰVEK

Nikolényi István, Kovács Ágnes, Polner Zoltán. *A Szegedi Szabadtéri Játékok kézikönyve 1931-2006*. Szeged: Bába Kiadó, 2006.